

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

**ПРОДОВОЛЬЧА ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА
В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ:
ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СВІТУ**

*присвяченої 125-річчю Національного університету
біоресурсів і природокористування України*

**Секція 4. Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни
та глобальних викликів**

**25 травня 2023 року
Київ, Україна**

Організатор конференції:

Національний університет біоресурсів і
природокористування України

Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: мат. Міжн. наук.-практ. конф., секція 4: Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). Київ, 2023. С. 358.

Матеріали конференції подано в авторській редакції.

У збірнику подано результати обговорення актуальних проблем, перспектив і шляхів забезпечення продовольчої та екологічної безпеки в умовах війни, плану відновлення України, сталого розвитку світу в контексті глобальних і регіональних викликів, трансформації суспільства та формування нової парадигми розвитку.

Редакційна колегія:

Ніколаєнко С. М. (відповідальний редактор), Кваша С. М., Кондратюк В. М., Ткачук В. А., Шинкарук В. Д., Барановська О. Д., Баль-Прилипка Л. В., Братішко В. В., Глазунова О. Г., Гриценко І. С., Діброва А. Д., Євсюков Т. О., Каплун В. В., Коломієць Ю. В., Кононенко Р. В., Васишин Р. Д., Мельник В. І., Остапчук А. Д., Отченашко В. В., Рудик Я. М., Ружило З. В., Савицька І. М., Тонха О. Л., Цвіліховський М. І., Яра О. С.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

**ПРОДОВОЛЬЧА ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ
ВІДБУДОВИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СВІТУ**

*присвяченої 125-річчю Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

Секція 4. Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів

Відповідальний за випуск: **Отченашко В. В.**

© НУБіП України, 2023.

УДК 007:811:140.8-027.542

ДИХОТОМІЯ «МОВА – КУЛЬТУРА» В СПЕЦИФІЦІ НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ

Харченко С. В., доктор філологічних наук, професор (lucynka@ukr.net)
Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. фрагменти національно-мовної картини світу, культурно-національні стереотипи мовної свідомості, взаємозв'язки мови і культури дедалі частіше потрапляють до кола наукових зацікавлень українських мовознавців.

Початковим етапом для вивчення будь-яких аспектів, пов'язаних із взаємодією мови і культури, слугує витлумачення мови як вагомого чинника культури, яка має здатність відображати, зберігати й накопичувати культуроважливу інформацію. З іншого боку, у дихотомії «мова – культура» і мові відведено не менш важливу роль: вона конструює ментальність людини, її культурну самосвідомість.

Мова постає експонентом культури й ментальності, потужним джерелом енергетичного коду етносу. Етномовна картина світу має власну, особливу репрезентацію в кожній національній мові. Вербальні символи належать до вагомих чинників національно-культурної самоідентифікації, адже вони є своєрідними ретрансляторами архетипних образів, у них закодовано пам'ять слова в його різнофункціональних культурних контекстах.

Нерідко репрезентантами мовної картини світу виступають етнопсихолінгвальні явища, лінгвокультуреми – одиниці, що акумулюють у собі власне мовні уявлення і тісно з ними пов'язане позамовне культурне середовище. Чинником формування ціннісних орієнтацій народу, безперечно, слугує культурний код.

Давно відоме, усталене міркування про те, що в основі культури – мова, що є неодмінною, сталою, умовою формування нації, її єдності. Як зазначала свого часу Леся Українка, «нація повинна боронити свою мову більше, ніж свою територію», а задовго до цього римляни казали «*Cujus regie, ejus lingua*».

Мова – це всесвіт, що охоплює і кодує всю багатогранну культуру, яка єднає людину і довкілля. Мова створює, розвиває, зберігає і транслює культурну інформацію, тому закономірно, що одна із загальновизнаних функцій мови – культурноносна.

Культурний код формується на основі національних образів, мови, духовності, традицій і цінностей народу. Він відображає культурну ментальність, визначає генотип нації, а також комплекс національно-культурних стереотипів, що їх ословлюють мовними засобами.

Мова фіксує, акумулює в собі специфічні риси національної ментальності. Вона є не лише результатом та інструментом пізнання, сприйняття й освоєння життєвого простору, а й «зліпком», картиною, кодом реального світу. Мова відтворює ставлення людини до цього світу, слугує засобом культури у формуванні особистості, яка, засвоюючи мовний досвід попередніх поколінь, вибудовує власний погляд на етнос, його культуру й мову. Уся

матеріальна та духовна культура втілена в живій національній мові. Оволодіваючи мовою, людина успадковує і той спосіб поведінки зі світом, який пропонує певна мовна традиція.

Тип мислення – активний або пасивний – відображають також жанри літературної творчості. Порівняймо тексти неофіційних гімнів України («Молитва за Україну») та росії («Молитва русского народа»): *Боже великий, єдиний, Нам Україну храни, Волі і світу промінням Ти її осіни* (О. Кониський); *Боже, Царя храни! Сильный, державный, Царствуй на славу, на славу нам!* (В. Жуковський). Вони більш ніж промовисті. Цінності окреслено.

Надпотужно загострило відчуття культурного коду, моральних цінностей повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке особливо активно втілює народна творчість.

Між процесами культурницького піднесення, національного відродження, розвитку української літературної мови пряма взаємозалежність і взаємозумовленість. Наприклад, розпочавшись як «культурницька» течія у XVIII ст., українське національне відродження перейшло в ідеологічну, а згодом – і в політичну стадію, досягнувши апогею в період української революції 1917–1921 рр. XX ст. і створення Української держави. Протягом 20–30-х рр. XX ст. українська національна культура отримала хоч і тимчасову, але унікальну за весь період радянського правління можливість для більш-менш нормального розвитку. Проте 30-ті роки XX ст. ознаменувалися кардинальною зміною культурно-мовної парадигми, масовим терором і знищенням значної частини національної інтелігенції.

Культурологи і мовознавці на межі XX – XXI ст. дедалі частіше говорять про деяку загальну примітивізацію мови, що впливає на зниження рівня культури спочатку окремої особистості, а згодом – і загального рівня. Передусім ця тенденція пов'язана з таким поняттям, як новомова, що почала формуватися, наприклад, у Польщі у 70-х рр. XX ст., в Україні – у середині 80-х рр. XX ст. Науковці вказують також і на те, що в інтернеті писемну розмовну мову помітно редукують.

Названі процеси в мові негативно впливають і на зниження світосприйняття, рівня потреб і відповідно зумовлюють появу запиту на знижений культурний продукт. Очевидно, прогнозуючи можливість подібних тенденцій, В. фон Гумбольдт ще в XIX столітті, коли досліджував різні мови та їхній вплив на духовний розвиток людини, застерігав, що «межі мови моєї нації визначають межі мого світогляду».

Отже, дихотомія «культура – мова» постає як дві подібним чином організовані знакові системи, що однаково функціонують, є принципово спорідненими. Поняття «мова культури», «культура в мові», «мова – свідомість – культура» корелюють, взаємодіють, поєднуючи мовний і позамовний (культурний) зміст за допомогою системних методів, зорієнтованих на сучасні пріоритети та культурні суспільні цінності.

В етнотекстах, живорозмовному мовленні пересічних членів соціуму вербалізації зазнають константи культури як складники ментальної сфери етносвідомості, що вміщують культурно ціннісну інформацію. Аналіз їхньої внутрішньої форми спричиняє створення цілісної картини культурного впливу на мову й мовлення з огляду на системну репрезентацію одиниць мови й культури в їхній взаємодії і водночас проекції на національну рецепцію матеріальної та духовної культури народу.

Мовна свідомість народу постає формою його культурного самовираження, цивілізаційного увиразнення в умовах світової глобалізації, а феномен мови – ідентифікаційним кодом етносвідомості, менталітету й специфіки національного світосприйняття.